

ПОЛІТИКА ПОВЕРНЕННЯ МІГРАНТІВ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА УМОВА ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Кіпень В. П.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: dispra@gmail.com

Відтік людського капіталу є безпрецедентним: війна змусила переїхати понад третину населення України. Офіційно ми маємо зараз до 8 млн українців-біженців за кордоном та приблизно 5 млн вимушених внутрішньо переміщених осіб. Українська міграція складна і різнотипова. Ми маємо так званих трудових мігрантів, які виїхали ще до вторгнення. До них додалися мігранти-біженці після російського вторгнення. Зараз додається ще група чоловіків-військовозобов'язаних, які ухиляються від мобілізації. Це зовнішня міграція. Внутрішня міграція – офіційно ВПО – складається з так званих «старих» і «нових» переселенців. Перші – переїжджали зі Сходу на контрольовану Україною територію від початку гібридної агресії з 2014 року. Багато з них за цей час інтегрувалися в нові громади на місцях переїзду. Другі – після повномасштабного вторгнення з 2022 року в більш безпечні регіони країни. Ці ВПО в більшій невизначеності і вищій готовності до повернення.

Звичайно, всі українські мігранти об'єднані деякою спільною драмою свого життя, що змусило їх до вимушеного переселення. Водночас у всіх цих груп різні життєві обставини, різна мотивація виїзду і повернення. В теорії міграції це називається виштовхуючими та притягуючими чинниками. Відповідно специфіка їх для вказаних груп мігрантів також різниться. Рішення про повернення чи неповернення у них визначатиметься саме тим, які чинники домінуватимуть – виштовхуючі чи притягуючі. Політика української держави має бути комплексною, системною та адресною. Комплексною, щоб охоплювати всі категорії мігрантів; системною, щоб впливати на посилення притягуючих і мінімізацію виштовхуючих чинників; адресною, щоб ефективно мотивувати до повернення та реінтеграції конкретні групи українських мігрантів.

До сукупності умов, які визначатимуть дії українців щодо повернення і в Україну, і на малу батьківщину належать п'ять основних: 1) безпекові складники виїзду і повернення; 2) економічні складники виїзду і повернення; 3) гуманітарні складники виїзду і повернення (робота шкіл, садочків, медичних закладів, університетів); 4) правові складники виїзду і повернення (політика України, політика приймаючих країн); 5) діяльність місцевої влади – відновлення інфраструктури, житла, надання послуг населенню.

Безпековий фактор – найважливіший для абсолютної більшості. Припинення воєнних дій, загроз обстрілів, деокупація, розмінування, відновлення правопорядку, забезпечення перехідного правосуддя будуть складниками відчуття без-

пеки для людей, які можуть стати головним мотиватором повернення. Причому рівень цієї безпеки прямо залежатиме від конкретних сценаріїв досягнення миру. Чим на довше затягнеться активна фаза війни, тим більше людей залишать країну і тим більше не повернуться додому.

На рішення про повернення чи неповернення суттєво впливатимуть **економічні чинники**. Найважливішими і для ВПО, і для українців, які виїхали за кордон, є доступ до житла, можливості для працевлаштування, ведення бізнесу, відкриття власної справи.

Потрібна **допомога мігрантам у пошуку житла**. Люди потребують інформації про ціни на ринку житла, умови компенсації за втрачене житло та підстави для отримання соціального житла. Міжнародний досвід підтверджує ефективність політики підтримки в питаннях пошуку житла, його відновлення та отримання доступу до соціального житла в поверненні і реінтеграції мігрантів. Місцеві органи влади мають відповідати за забезпечення тимчасовим житлом мігрантів, які не мають інших можливостей для проживання після повернення.

Ще одним складником політики сприяння поверненню українських біженців має бути **допомога з пошуку роботи і стимулювання зайнятості**. Така допомога повинна мати цільовий характер і орієнтуватися на потреби місцевої економіки. Економічне відновлення зруйнованих територій без робочих рук вимушених переселенців і мігрантів стане вкрай утрудненим. Для сприяння відкриттю власної справи необхідно надавати мігрантам актуальну інформацію про інвестиційні можливості на місцевих ринках, а також доступ до пільгових кредитів з метою відкриття і розширення власного бізнесу.

Гуманітарні складники повернення – це функціонування на деокупованих територіях і там, де пройшли бої, шкіл, садочків, медичних закладів, повернення університетів, наукових інститутів, створення комфортного гуманітарного середовища. Це дуже значущі для людей показники нормалізації життя.

Багато шкіл переміщено в більш безпечні місця, переведено на онлайн-навчання. З Донецької і Луганської областей було евакуйовано майже три десятки університетів. Повернення більшості цих інституцій і забезпечення їх стабільної роботи – неодмінна умова відновлення українськи орієнтованого гуманітарного простору. Для багатьох ВПО та мігрантів цей фактор стане притягуючим до місць попереднього проживання.

Значущим для майбутнього країни, зокрема для повернення дітей, є забезпечення для українців за кордоном онлайн-освіти. Можливо, не за всією програмою, а за кількома базовими гуманітарними предметами. Навіть за умови навчання українських школярів у школах приймаючих країн.

Як притягуючий момент, що сприяє поверненню українців, працює підтримка звичайних людських та соціально-трудова зв'язків між емігрантами і тими,

хто в країні. Варто акцентувати на хороших перспективах та планах відновлення країни, на наданні Україні потужних фінансових ресурсів з-за кордону на відновлення. Для місцевої влади підтримання зв'язків із членами своїх громад має бути пріоритетним напрямом.

Правовими складниками, що прямо чи опосередковано впливають на рішення щодо виїзду і повернення, є політико-правові рішення української влади та політика приймаючих країн.

Дії української влади у зрізі політики сприяння поверненню українців з-за кордону та реінтеграції на батьківщині виглядають доволі суперечливими. Більше послідовності та ефективності спостерігається в рішеннях, які стосуються підтримки ВПО. Після 2022 року вдалося забезпечити підтримку новій хвилі переселенців із розселенням, гуманітарною допомогою, адміністративними послугами, не допустити гуманітарної кризи в країні.

Іншими владними рішеннями, що спрацювали як сильні виштовхуючі чинники, стали прийнятий у 2024 році Закон про мобілізацію та скандальне рішення МЗС про відмову певним категоріям українців за кордоном у наданні консульських послуг. Перегляд і виправлення цих рішень буде необхідним.

Українській владі вже зараз варто включити до порядку денного розробку спеціальної нормативно-законодавчої бази, орієнтованої на комплексний підхід у сприянні поверненню громадян України з-за кордону. Варто також забезпечити більш ретельну експертизу всіх законів та постанов щодо їх впливу на повернення в країну наших громадян та реінтеграцію переселенців.

Політика західних країн щодо українських мігрантів з початку повномасштабного вторгнення росії демонструвала максимальну солідарність з українським народом і безпрецедентну оперативну всебічну підтримку багатомільйонної хвилі біженців. Експерти вважають, що підтримка європейців відкрила «вікно можливостей» для великої кількості українців. Надання гуманітарної допомоги, пільг на житло і працевлаштування формують передумови влаштуватися в Європі на постійній основі та не повертатись в Україну.

Європа зацікавлена в українських працівниках, насамперед кваліфікованих і молодих. За деякими соціологічними опитуваннями, вже зараз знайшли роботу і працюють до 40 % українців у європейських країнах [1]. Водночас політика підтримки українських мігрантів у Європі буде змінюватися. Будуть солідарно всіма країнами ЄС вводитися заходи, що змінять статус «тимчасового прихистку» з орієнтацією на всебічне стимулювання повернення мігрантів. Видимі сигнали цього бачимо і в окремих країнах, і у виступах високопосадовців ЄС. Така політика, синхронізована з українською стороною, може забезпечити повернення в країну значної кількості тих, хто виїхав в інші країни. Можна бути впевненим, що на повернення біженців працюватимуть також програми допомоги від міжнародних орга-

нізацій – від ООН до МОМ. Цим може бути досягнуто посилення людського ресурсу для відновлення країни.

Працюватиме на повернення мігрантів і те, що, за дослідженнями Gradus Research, у липні 2024 року 64 % мігрантів з України не адаптувалися до життя в інших країнах і мають намір у підсумку повернутися додому [2].

Нелегким завданням української сторони стане створення дієвих інструментів прийому і підтримки людей, які повертатимуться, забезпечення можливостей для їх нормального життя, працевлаштування, зняття бар'єрів можливої дискримінації, ефективне використання західної допомоги.

Впливатиме також на настрої ВПО та українців за кордоном щодо повернення **діяльність місцевої влади**. Йдеться про існування соціального запиту від ВПО та біженців на ефективну та оновлену місцеву владу – владу, яка дослухатиметься до потреб жителів, налагодить партнерську співпрацю з місцевим громадянським суспільством під час розробки і реалізації програм відновлення територій. Від місцевої влади значною мірою залежатиме правильне планування відновлення громад, інфраструктури, забезпечення надання послуг жителям – від комунальних до адміністративних.

Треба буде враховувати рівень руйнування конкретних населених пунктів, рівень реальної готовності окремих громад до повернення їх колишніх мешканців. Адже, особливо в Донецькій і Луганській областях, дуже багато міст та інших населених пунктів, повністю зруйнованих окупантами, де відновити в середньостроковій перспективі нормальні умови проживання фактично нереально. Отже, місцевим органам влади треба буде провести повний аудит території, де одним із ключових показників буде кількість жителів у громадах, кількість працездатних людей у них.

Вже зараз можна стверджувати, що **прийдеться змінювати прийнятий адміністративно-територіальний устрій** в обох областях. Потребуватимуть перереформування старі ОТГ, створюватимуться нові громади. Всі процеси відновлення територій будуть насамперед зав'язані на людях. Їх залучення та реінтеграції тих, хто повертатиметься, стане індикатором і ефективності влади, і досягнення цілей відновлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Дослідження гендерної специфіки вимушеної міграції з України до ЄС в умовах військового конфлікту. *Razumkov centre*. Київ, 2024. С. 130.
2. Міграційні настрої українців в Україні та за кордоном. URL: <https://gradus.app/uk/open-reports/migration-intentions-ukrainians-ukraine-and-abroad/>